

MIHELICS VID

Pápai enciklikák és szociális fejlődés

Szociális Szemle, 1. évf. (1939) 2. sz. 49–55.

Mihelics Vid (1899–1968) a hivatalos politikai katolicizmussal szemben a 30-as években formálódó újkatolikus értelmiségi csoport tagja, újságíró szociológus, szociálpolitikus. 1947-től a Demokrata Néppárt parlamenti képviselője, a párt 1956-os újjáalakulása után annak vezető alakja. Párizsban szociológiát, itthon jogot tanult, mindkettőből doktori fokozatot szerzett, magántanári kinevezést kapott. 1931-től a Magyar Társadalomtudományi Társulat titkárává választották, majd tagja lett a Magyar Szociálpolitikai Társaságnak is. 1938-ban felvételt nyert a Szent István Akadémiába. „Az eszmék és tények professzora” az egyház társadalmi tanításán és a természetjogi gondolkodáson alapuló szociális reformokat sürgetett.

Mihelics a „Quadragesimo anno” enciklika szellemében szimpatizált a neokorporatív szemlélettel. A hivatásrendi eszme felülvizsgálatára a történelmi események késztették, miközben kezdettől és következetesen elutasította a fasiszta és a bolsevik totalitárius megoldásokat. Cikkében abból indul ki, hogy a szociálpolitika is világnézeti kérdés, következésképp a pápák társadalometikai nézeteinek nemcsak helye van a kérdéskör tárgyalásakor, de a katolikus egyház fejének egyenesen hallatnia kell a szavát a szociális kérdésben, hiszen az a legfőbb erkölcsi törvényeket is érinti. Mihelics szerint az enciklikák fő üzenete: a társadalmi igazságosság érvényesítéséhez a magántulajdonnak teljesíteni kell a közösség felé irányuló kötelezettségeit.

A katolikus egyház legfőbb pásztorai gyakran illették korholással, vagy dicsérrettel koruk társadalmi viszonyait, s ezt a világ meg is szokta tőlük. Ki-ki persze a maga vallási meggyőződése szerint hallgatta és értékelte a Rómából időnként feléje hangzó szövegeket. Amikor azonban idestova ötven évvel ezelőtt, 1891-ben, XIII. Leó kiadta Rerum Novarum kezdetű körlevelét, amely a szociális kérdésre vonatkozóan nem egy-két odavetett észrevételt, hanem módszeres és rendszeres tanítást nyújtott, még a hívő katolikusok táborában is sokan horkantak fel, mondván, milyen alapon igényli magának effajta ügyekben a beavatkozásra való illetékességet a pápa, aki csupán a hit, egy tételekbe foglalt vallás örököjének tekintheti magát. Természetesen, még tartózkodóbb magatartást tanúsítottak azok, akik kívül állottak a katolikus egyházon, vagy csupán anyakönyvileg voltak katolikusok. Ennek ellenére már kezdetben is sűrűn történtek hivatkozások a Rerum Novarum enciklikára. Nemcsak a katolikus egyházi életben, hanem vallásilag közömbös fórumokon is, mint például a nemzetközi munkaügyi értekezleteken. A Rerum Novarum és az azóta megjelent pápai körlevelek, elsősorban

az 1931. évi *Quadragesimo Anno* és az 1937. évi *Divini Redemptoris* szerepeltek már parlamenti vitákban, sőt idézeteket találhatunk belőlük szociálpolitikai törvények indokolásaiban. Érdeemes tehát vizsgálódnunk abban az irányban, hogy ezek a szociális enciklikák valóban a bölcsesség olyan termékei-e, amelyek javára váltak és válnak az emberiségnek. Ez a kérdés egyértelmű annak taglalásával, hogy a társadalmi viszonyok fölött a pápák által gyakorolt bírálatok megegyeznek-e az idevágó szaktudományok megállapításaival, a körlevelek tanításában kellőképpen visszatükröznek-e a korszerű követelmények s végül, hogy a bennük foglalt indítások ráirányították-e a figyelmet arra az útra, amelyet később a fejlemények helyesnek, vagy éppenséggel egyedül járhatónak mutattak?

Mindenekelőtt néhány szót kell ejtenünk arról a problémáról, amellyel tanulmányunkat bevezettük, nevezetesen a pápák beavatkozási illetékességéről. Minthogy az enciklikák nem szociálpolitikai programokat, hanem társadalombölcseleti és társadalomerkölcsi tanításokat tartalmaznak, a kérdés eldöntése azon fordul meg, hogy a gyakorlati szociálpolitika körébe tartozó feladatokat tisztán szaktudományos alapon kell-e és lehet-e megoldani, vagy világnézeti állásfoglalás is szükséges hozzá. S itt nyugodtan állíthatjuk, hogy amíg a pozitívizmus idejében a szociálpolitikai feladatokban kizárólag szaktudományos problémákat láttak, s minden bölcseleti szempontot kiküszöbölhetőnek vélték – ezért tekintették kételkedéssel még katolikusok is az első enciklikát – addig ma hovatovább általánosan elfogadott tétel, hogy a szociálpolitika végeredményben és gyökerében világnézeti kérdés. [...] Ma különben már senki sem vonja kétségbe, hogy a „klasszikus” közgazdák is koruk uralkodó világnézetéből, az individualizmusból indultak ki. S míg a múlt században egy ilyen ténymegállapítás bizonyos megrovással is párosult volna, ma ezt magától értetődő jelenségnek tartjuk. Hiszen már annak a felfogásnak is szaporodnak hívei, hogy ítéleteinknek, ha lényegeset akarunk mondani, s a tudományos munkát előbbre akarjuk vinni, az intuicionális elem nélkülözhetetlenségénél fogva szükségképpen szubjektíveknek is kell lenniük. Ha pedig a nézetek ekként alakulnak, akkor nyilvánvaló, hogy a nyugati kultúrvilág legnagyobb és legegységesebb egyházának, a katolikusnak, szükségszerűen hallatnia kellett szavát, amikor a szociális bajok orvoslásával, kapcsolatban olyan kérdések is tömegesen jelentkeztek, amelyek bölcseleti elvekkel és erkölcsi törvényekkel állnak összefüggésben. [...]

A szociális igazságosság lényegében az egyén, a kisebb közösségek és az állam egymásközi viszonyának helyes rendezettségét jelenti. Maga a meghatározás tehát semmit sem mond mindaddig, amíg nem tisztázzuk, hogy mit értünk a rendezettség „helyességén”. Ezért vetik fel az enciklikák kivétel nélkül az egyén és a közösség viszonyának problémáját. Már a *Rerum Novarum* szorgos bírálat alá vette a liberalizmus és a szocializmus közös társadalomszemléletét, az individualizmust, s vele szemben az ember szociális lényűségéből kisarjadó, szolidarisztikus társadalomszemlélet mellett szállt síkra. Szerzője, XIII. Leó felújította a tomizmust, tehát a keresztény szellemmel áthatott arisztotelészi bölcseletet. Ennek a tanításnak lényege tudvalevően az, hogy a társadalomban való éleést a konkrét emberi természet kívánja meg, de a társulási

hajlammak a valóságba való átvitelénél, tehát a társas közösségek kibontakozásában az ember tudatos akaratának is szerepe volt. Minthogy pedig a társadalmi lét az emberi természet folyománya, következik, hogy a természetjognak kell szabályoznia a társadalmi jogokat és kötelességeket, intézményeket és törvényeket. Így az állam sem mindenható, hanem köteles alkalmazkodni a természeti jogrendhez, vagyis figyelembe kell vennie, hogy ő, az állam, a keletkezés rendjében később következett az egyénnél és a kisebb közösségeknél, azoknak a feladatoknak ellátása érdekében, amelyeket az előbbiek megoldani nem tudtak. Egy-két mondatra egyszerűsítettük le az enciklikák társadalomszemléletét, amelyből mindenestre kitűnhetett, hogy a pápák tanítása szerint sem az egyén nem szigetelheti el magát a közösségektől, sem a közösségek nem nyomhatják el az egyént. [...]

Az idevonatkozó tanítások áttekintése világítja meg legélesebben azt a kölcsönhatást, amelyet az enciklikák és a szociálpolitikai fejlődés között észlelhetünk. S bárki arról is meggyőződhetik, hogy az enciklikák bámulatos éleselműséggel vágnak elébe a szociális eseményeknek. Az enciklikák szerint a magántulajdonhoz való jog reális jog, de távolról sem abszolút. A földi javak ugyanis mindenki számára szólnak, ezek a javak az egész emberiség és csak azért vonhatók magántulajdonba, hogy közrendeltetésüket jobban betölthessék. A magántulajdonnak tehát kettős vonatkozása van: egyéni és társadalmi. Használatánál nemcsak az egyéni érdeket, hanem a közjót is tekintetbe kell venni. Az idevágó kötelességeket – mondja a *Quadragesimo Anno* – az állam jogosult a jelentkező szükségletek szerint közelebről körülírni. Az enciklikákra épülő katolikus tulajdonjog elmélet szerint a magántulajdon meg van terhelve a munkaképtelenek eltartásának s a munkaképesek foglalkoztatásának kötelességével. A magántulajdon érinthetlensége tehát csak addig terjed, amíg e kötelességektől való mentessége. Végszükségben a javak használata közössé válik. E tanítás alapján nagy tér nyílik a szociálpolitika és a gazdaságpolitika előtt. Nincs például akadálya annak, – a *Quadragesimo Anno* kifejezetten említi – hogy a társadalom által szükségesnek ítélt bizonyos javak köztulajdonba vétessenek, vagy egy-egy tulajdonoshoz tartozó részük mennyiségileg csökkentessék. A köztulajdonba vételt és a korlátozást egyenesen meg kell követelni, amikor az egyéni birtoklás már hatalmi funkciót is jelent (pl. a földnél), mert hatalmi funkció kifejtésére csak az állam hivatott. Mindebből korántsem következik tőkeellenesség, mert az enciklikák csak a tőke öncélú gyümölcsöztetését ostorozzák, egyébként, minthogy a vagyoni munkaalkalmak nyújtásával és a munkaképtelenek eltartásával a közjót szolgálja, nem kárhoztatják a tőkegyűjtést és szaporítást, csak ne járjon ez fősvénységgel, vagyis a gazdasági javak visszatartásával és elvonásával a természetes használat elől. Éppen a közelmúlt gazdasági válság mutathatta meg, mennyire igazuk van az enciklikáknak, amikor a tékozlást még mindig kisebb szociális bajnak minősíti, mint a fősvénységet.

Csakhogy a reformot nem a munkások terhére kell kezdeni. Osztályharc helyett békés együttműködés a közjó érdekében – ez az az eszmény, amelyet már XIII. Leó a korporatív szervezkedés útján vélt megvalósíthatónak. Nyíltan emellett foglalt állást a *Quadragesimo Anno*: „a rendiség helyes felújítása a szociálpolitikai célkitűzés.” Néhány évvel később a *Divini Redemptoris* teljes tudományossággal okolja meg ezt

a célkitűzést, mondván, hogy nélküle az igazságos munkabér és az igazságos munkafeltételek nem érhetőek el. Nemcsak a munkásoknak kell ugyanis kiküszöbölniük egymás között a versenyt, hanem a munkaadóknak is meg kell szüntetniük azt a versenyt, amely „nem fér össze a munkások iránt tartozó igazságossággal”. Mint látjuk, a gazdasági és szociális korporativizmus, mint egy kívánt társadalmi reform, teljesen ésszerűen folyik az enciklikákból. Azt is fölösleges bizonyítanunk, hogy maga az élet ebben az irányban halad. Az a szociálpolitika, amely a szociális igazságosságot hirdeti, szükségszerűen tér rá a kamarai rendszerre, arra az útra, amelyet XIII. Leó oly régen kijelölt. Hangsúlyozottan ki kell emelnünk, hogy az enciklikák tanítása szerint ez a gazdasági és szociális korporativizmus nem jelent politikai rendiséget is. Az úgynevezett rendi állam ugyanis azonos szabályok szerint bírálendő el, mint az államforma általában. A pápák, legalább is a modern korban, soha nem igényelték maguknak azt az illetékességet, hogy az államforma megválasztására akárcsak célzást is tegyenek. „Az emberek szabadon választhatják az államformát, – hangoztatja a Quadragesimo Anno – csak az igazságosság és a közjó érdekei legyenek megóvva.”

TELEKI PÁL

Szociális Magyarország

In: Teleki Pál: Magyar politikai gondolatok. Budapest, 1941, Stádium. 101–105.

Teleki Pál (1879–1941) elismert földrajztudós, egyetemi tanár, rektor, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. 1938-ban létrehozta a Magyar Táj- és Népkutató Intézetet. A cserkész mozgalom nagy hatású főszereplője volt. Politikai pályájának megítélése ellentmondásos. Ennek legfőbb oka, hogy 1920–1921 között a keresztény nemzeti kurzus első miniszterelnökeként ő terjeszti be a numerus clausust, majd második miniszterelnöksége idején 1939-ben fogadják el a második zsidótörvényt és kezdik el a harmadik zsidótörvény előkészítését. A trianoni béke delegáció tagja volt, az ő irányítása alatt készült Magyarország híres vörös etnikai térképe, amelynek alapján a magyarlakta területek védelmében etnikai elven érvelt a delegáció a békekonferencián. Teleki politikai gondolkodása a konzervatív értékvilágon alapult, szemben állt a szélsőséges irányzatokkal, támogatta az állami szociálpolitika fejlesztését, miközben néhány kérdésben maga is radikális álláspontot vallott. Szociális érzékenysége antiszemitizmussal párosult. A revízió elszánt híve volt, de hamar felismerte a német veszélyt, miközben németellenessége az adott politikai viszonyok között nem volt sokáig fenntartható. 1941 tavaszán öngyilkosságot követett el. „Magyar politikai gondolatok” kötetét Kovrig Béla rendezte sajtó alá, még Teleki maga is javította, de már csak halála után látott napvilágot. Benne a „Szociális Magyarország” címet viselő beszéde világnézetének katolikus társadalometikai alapvetését tükrözi. Ez Teleki Pál egyik arca.